

13.00.07 – теорія і методика виховання
011 Освітні педагогічні науки

**ОСОБИСТІТЬ ВИКЛАДАЧА ЯК СКЛАДОВА
КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ
ПЕДАГОГІЧНОГО КОЛЕДЖУ**

**PERSONALITY OF THE TEACHER AS A COMPONENT OF
CULTURAL AND EDUCATIONAL SPACE OF PEDAGOGICAL COLLEGE**

<https://orcid.org/0000-0001-5596-6572>

старший викладач кафедри теорії та

методики дошкільної освіти

Комунального закладу «Харківська

гуманітарно-педагогічна академія»

Харківської обласної ради

(Харків, Україна) tanya020365@ukr.net

Анотація: У статті розкрито основні складові культурно-освітнього простору педагогічного коледжу, що створюється з метою оптимізації процесу творчого саморозвитку майбутніх вихователів. Уточнено відмінності між дефініціями «педагогічне середовище пізнання», «середовище продуктивного пізнання», «середовище учіння», що є характеристиками культурно-освітнього середовища педагогічного коледжу. Автором статті перелічено існуючі недоліки щодо створення культурно-освітнього простору закладу вищої освіти.

Визначено загальні вимоги, що висуваються як до особистості, так і до їх діяльності викладача, який здійснює підготовку майбутнього педагога у режимі професійного розвитку і саморозвитку. Роз'яснено вплив викладача на формування студента як особистості, яка здатна до творчого саморозвитку, у процесі опанування основами фахової компетентності. Перелічено вимоги, що висуваються окремими технологіями, які доцільно застосовувати у системі роботи зі студентами, до особистості та професійної діяльності викладача педагогічного коледжу. Названо три рівні, згідно з якими можна індивідуалізувати фахово-педагогічну підготовку студента педагогічного

коледжу як систему його творчого професійного розвитку та саморозвитку, самореалізації та самоідентифікації.

Наголошено, що у структурі теоретичної моделі індивідуальності педагога з метою визначення шляхів і засобів впливу і самовпливу провідними науковцями виділено три основних взаємопов'язаних компоненти. Надано характеристику кожного з цих компонентів, уточнено зміст дефініції «індивідуальність викладача». Описано сучасний підхід до трактування дефініції «індивідуальність» як структури, що виникла в результаті формування системи «індивід – особистість – суб'єкт».

Описано декілька алгоритмів викладацької діяльності, що відповідають провідним педагогічним технологіям творчого саморозвитку майбутніх фахівців дошкільної освіти. Okремо підкреслено мету та завдання викладача у процесі реалізації завдань тієї чи іншої освітньої технології, а також розкрито основні механізми організації творчої діяльності студентів педагогічного коледжу.

Автором перелічено принципи організації освітнього процесу на основі оптимально підібраної педагогічної технології, що сприяє творчому саморозвитку майбутніх вихователів, а також можливі недоліки організації взаємодії в системі «викладач – студент».

У статті надано визначення понять «культурно-освітній простір», «викладач», «саморозвиток», «творча особистість», «толерантність», «емпатія».

Ключові слова: «культурно-освітній простір», «саморозвиток», «викладач», «індивідуальність викладача», «творча особистість».

Abstract: The main components of cultural and educational space of the pedagogical college, which is created to optimize the process of creative self-development of future kindergarten teachers are revealed in this article. The differences between the definitions «pedagogical environment of cognition», «environment of productive cognition», «learning environment», which are the characteristics of cultural and educational environment of the pedagogical college,

are specified. The existing shortcomings in creating a cultural and educational space of higher education establishment are counted by the author of this article.

The general requests which make both to the person and to their activity of the teacher who puts into practice the training of future teachers in a mode of professional development and self-development are defined. The influence of the teacher on the formation of student as a person capable of creative self-development in the process of mastering the basics of professional competence is explained. The requests made by separate technologies which it is expedient to apply in system of work with students, to the personality and professional activity of the teacher of pedagogical college are counted. There are three levels according to which it is possible to individualize the professional and pedagogical training of a student of pedagogical college as a system of his creative professional development and self-development, self-realization and self-identification.

It is emphasized that in the structure of the theoretical model of the teacher's personality in order to determine the ways and means of influence and self-influence, leading scientists have identified three main interrelated components. The characteristic of each of these components is given, the maintenance of definition «individuality of the teacher» is specified. The modern approach to the interpretation of the definition of «individuality» as a structure that arose as a result of the formation of the system «individual - personality – subject» is described.

Several algorithms of teaching activity meet the leading pedagogical technologies of creative self-development of future specialists of pre-school education are described. The purpose and tasks of the teacher in the process of realization of tasks of this or that educational technology are separately emphasized, and also the basic mechanisms of the organization of creative activity of students of pedagogical college are opened.

The Educational process of organization principles on the basis of optimally selected pedagogical technology that promotes creative self-development of future kindergarten teachers, as well as possible shortcomings of the organization of interaction in the system “teacher – student” are counted by the author.

The article provides definitions of «cultural and educational space», «teacher», «self-development», «creative personality», «tolerance», «empathy».

Key words: «cultural and educational space», «self-development», «teacher», «teacher's individuality», «creative personality».

На сучасному етапі реформування освіти в Україні спрямоване на створення умов для творчого саморозвитку кожного зі студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Формування фахової компетентності майбутніх вихователів вимагає принципово нових підходів до їх професійної підготовки.

У Концептуальних засадах розвитку сучасної парадигми педагогічної освіти України та її інтеграції європейський простір (2004) було проголошено, що пріоритетними напрямками розвитку педагогічної освіти є: забезпечення професійно-особистісного розвитку майбутнього педагога на засадах особистісної педагогіки, приведення змісту фундаментальної, психолого-педагогічної, методичної, практичної соціально-гуманістичної підготовки педагогічних працівників до рівня міжнародних вимог.

З цією метою особливо важливого значення набуває створення осучасненого культурно-освітнього простору, що стає підґрунтям для створення найбільш сприятливих умов для творчого саморозвитку студентів педагогічних закладів вищої освіти.

А. Харківська, визначає внутрішнє середовище педагогічного закладу вищої освіти як сукупність складових освітньої системи, і взаємозв'язків з ними, що систематично підлягають контролю з боку адміністрації та корегуванню з боку кадрового складу відповідно до сучасних тенденцій розвитку. (Харківська, 2011: 19). Ю. Клещевський обстоює думку про те, що «існує об'єктивний зв'язок між якістю підготовки фахівців й ефективністю менеджменту освітньої діяльності, що реалізується на практиці адміністраціями педагогічних закладів вищої освіти» (Княжева, 2005: 16).

Науковці виділяють наступні взаємопов'язані складові, без яких неможливе існування культурно-освітнього простору: особистість викладача,

його стиль спілкування зі студентами; оновлення підходів до організації лекційних та семінарських занять, практики тощо, упровадження інноваційних педагогічних технологій, розробка сучасних навчально-тренувальних та навчально-діяльнісних (практичних) програм; спрямованість на гуманізацію та особистісну орієнтацію освіти, що досягається шляхом зміни підходів до управління освітньою діяльністю та спрямованістю на задоволення індивідуальних потреб кожного зі здобувачів вищої освіти.

На сучасному етапі відсутні чіткі критерії, яким повинен відповідати культурно-освітній простір педагогічного закладу вищої освіти з метою індивідуалізації освітніх послуг, розвитку творчого потенціалу майбутніх педагогів, забезпечення саморозвитку кожної особистості; відсутні індивідуалізовані програми навчання студентів на основі врахування їх особистісних особливостей, здібностей, нахилів; не відбуваються зміни в соціальній системі «викладач – студент», майже не використовуються у практичній діяльності оновлені підходи до комунікації між викладачами та аудиторією; зберігається невідповідність особистісних та фахових характеристик викладачів сучасним підходам до навчання студентів.

Ряд учених (Р. Гурін, М. Жалдак, Л. Макаренко, О. Суховірський, І. Соколова) у своїх працях наголошують на тому, що на сьогоднішній день існує нагальна необхідність у наданні освітній діяльності студентів творчого, дослідницького характеру, інтенсифікації методичної роботи та наукових досліджень.

Метою нашої статті є обґрунтування вимог до особистості та фахової діяльності викладача як складової культурно-освітнього простору педагогічного коледжу.

У сучасній науковій літературі відстоюється думка про те, що метою вищої освіти є формування висококваліфікованих спеціалістів, що здатні до продовження навчання упродовж усього життя (Пехота, 2002:13).

В. Будаєк вважає, що «...педагогічна освіта покликана забезпечувати формування педагога, який здатен розвивати особистість дитини, зорієнтований

на особистий та професійний саморозвиток і готовий працювати творчо у навчальних закладах різного типу» (Будак, 2002: 5).

О. Пехота переконана, що в майбутнього педагога необхідно розвивати прагнення й потребу усвідомити свою особистісну і професійну сутність, ...готовність до безперервного професійного самовдосконалення (Пехота, 2002: 238).

Однією з передумов формування у студентів фахових практичних навичок та творчих здібностей є культурно-освітній простір закладу вищої освіти. Н. Клячкіна вважає, що культурно-освітній простір – розвиваюча цілісність, структурні компоненти якої використовуються суб'єктами освітнього процесу з метою засвоєння та трансляції гуманістичних цінностей, особистісного зростання індивідуума. Разом з поняттям «освітній простір», у науковій літературі зустрічаються дефініції «педагогічне середовище пізнання» (І. Зязюн); «середовище продуктивного пізнання» або «середовище учіння» (В. Данилова). Середовище продуктивного пізнання, за О. Пехотою, – особливе середовище взаємодії інформаційного, пізнавального, психологічного характеру, яке створює комфортні умови для продуктивно-творчої діяльності. Педагогічне середовища пізнання – середовище, яке ґрунтується на основі взаємодії, що здійснюється на основі рефлексії, толерантності, емпатії.

О. Виханський, А. Наумов виділяють п'ять основних складових культурно-освітнього простору педагогічного закладу дошкільної освіти: цілі, структуру, технологію, завдання і персонал, який виконує ці завдання за допомогою відповідної технології.

Сучасний викладач має відповідати ряду критеріїв, що дозволяють йому формувати творчий потенціал майбутнього вихователя.

Особистість викладача – провідний фактор у оволодінні майбутніми педагогами основами фахової компетентності. Саме від нього залежить активізація пізнавальних здібностей студентів, їх вмотивованість та зацікавленість у отриманні знань, опануванні професійними навичками. Як правило, студенти мають можливість отримати необхідну у процесі освітньої

діяльності інформацію з різних джерел. Але навчити застосовувати їх на практиці, на думку, О. Пехоти, може лише досвідчений викладач. Саме він спрямовує та вмотивовує діяльність кожного зі студентів, що виступає єдиним потужним чинником їх творчого саморозвитку, впливаючи на майбутніх педагогів індивідуальною манерою викладання предмета.

Б. Ананьєв, Л. Василенко, О. Леонтьєв обстоюють думку про те, що система підготовки майбутнього педагога повинна ґрунтуватись на основі розуміння та врахування його індивідуальної професійної сутності.

Вперше поняття «індивідуальність» ввів у науковий обіг Б. Ананьєв. Під цією дефініцією він розуміє інтеграцію всіх властивостей людини як індивіда, особистості та суб'єкта діяльності. Б. Ананьєв представляв індивідуальність як певну систему, що виникає у взаємодії «індивід – особистість – суб'єкт».

На сьогоднішній день не існує єдиного загальноприйнятого трактування поняття «професійна індивідуальність педагога». В. Кузьмін, К. Платонов вважають, що індивідуальність педагога включає в себе три взаємопов'язані складові: індивідну (природна, біологічна психофізіологічна); особистісну (система провідних особистісних і фахових взаємовідносин і властивостей особистості); суб'єктну (здатність до самореалізації у фаховому середовищі).

А. Кіктенко, О. Любарська, О. Пехота визначили загальні вимоги, що висувуються як до особистості, так і до діяльності викладача, який здійснює підготовку майбутнього педагога у режимі професійного розвитку і саморозвитку:

- наявність цілісного гуманістичного світогляду; вміння будувати взаємодію з іншими з позиції емпатії, толерантності та безумовного прийняття;
- психологічна грамотність та культура;
- здатність та потреба в рефлексії власних якостей та вчинків та освітній діяльності студентів;
- потреба і здатність викладача в особистісно-професійному саморозвитку;

- високий творчий потенціал та вміння розв'язувати життєві та професійні протиріччя гуманістичним шляхом, не порушуючи індивідуальної логіки дій і в цілому розвитку студентів;

- здатність складати і здійснювати індивідуальні особистісно-професійні програми розвитку для конкретного етапу навчання.

Викладач у процесі навчальної взаємодії зі студентами повинен дотримуватись наступних принципів:

- особистісно орієнтованої освітньої діяльності (пріоритет індивідуальності, самоцінності студентів);

- гуманізації (здійснення взаємодії між викладачем та студентом на основі дотримання толерантності, емпатії, рефлексії).

Гуманно особистісний підхід на сучасному етапі розвитку вищої педагогічної освіти реалізується шляхом розвитку ініціативи та творчого потенціалу кожного зі студентів, забезпечення їх саморозвитку, самоменеджменту і самоуправління у процесі оволодіння основами професійної компетентності.

Існує певний алгоритм, відповідно до якого викладач може організовувати систему роботи зі студентами: презентація ідеї, проблеми; сприйняття (зіставлення нової інформації з власним досвідом, переробка інформації); засвоєння (постійне узгодження особистого досвіду студента та отриманої інформації), використання (формування позитивної мотивації щодо оволодіння основами фахової компетентності); вплив (самостійний вибір студентами засобів, методів нової дії, реалізація).

Технологія є обов'язковою складовою культурно-освітнього простору педагогічного коледжу. А. Кіктенко, О. Любарська, О. Пехота, вважають, що вибір технології – це завжди вибір стратегії, пріоритетів, системи взаємодії, тактик навчання та стилю роботи викладача зі студентами. (Пехота, 2002: 11)

Найбільш розповсюдженими у системі освіти є особистісно орієнтовані технології, що висувають систему вимог до викладача, який їх застосовує у практичній діяльності.

Так, проектна технологія вимагає високий рівень кваліфікації педагога, інноваційність мислення, орієнтацію на особистісний і фаховий розвиток студентів педагогічного коледжу. Без психологічної грамотності та компетентності викладача неможливо уявити його джерелом інформації для майбутніх вихователів, мотиватором та координатором роботи над реалізацією завдань проекту. Особливу роль починають відігравати творчі та креативні здібності викладача, його професійний досвід.

Педагог повинен бути комунікабельним, виявляти емпатію та здатність до рефлексії. Під емпатією розуміють здатність до співпереживання, розуміння почуттів, які переживає інша людина, і відповідне виявлення своїх почуттів (Пехота, 2002: 78). Рефлексія – розумова діяльність, що виявляється в чітких думках у вигляді констатації того, що відбувається з іншими людьми і з самою людиною (Пехота, 2002: 35).

Технологія «Створення ситуації успіху» (за А. Белкіним) реалізується лише у процесі взаємодії, що ґрунтується на розвиненій у викладача емоційній культурі, високому рівні його психологічної компетентності. В. Сухомлинський виділяв декілька взаємопов'язаних ознак емоційної культури: культура та сприйняття; культура слова та емоційних станів; емоційне сприйняття світоглядних та моральних ідей, принципів, істин (Пехота, 2002: 210). Неабияку роль відіграє і організація вербальної взаємодії. А. Макаренко, В. Сухомлинський наголошували, що важливим є чутливість до слова та його відтінків.

Г. Сиротенко вважав за необхідне враховувати основні правила спілкування: використання «золотих слів» (компліменти); використання імені співрозмовника; посмішка як «дзеркало відносин». Саме ці особливості спілкування дозволяють створити позитивний мікроклімат у процесі спілкування в системі «викладач-студент», встановити партнерські відносини, привчити вільно висловлювати власні думки. Майбутні педагоги привчаються трансформувати наявний у них досвід, творчо застосовувати його для

розв'язання освітніх завдань та виявляти креативність. Студенти вмотивовано отримують знання та реалізують їх під час практичних занять.

Застосовуючи ІК-технології викладач зобов'язаний опанувати фахово-особистісні навички, без яких неможливо реалізувати принципи педагогіки співпраці: демократичність, альтернативність, діалогічність, рефлексивність. Викладач виступає запорукою плідної взаємодії, що засновується на принципах педагогіки співпраці, тоді як у студентів поступово формуються не лише стійкі інтереси до опанування фаховими знаннями, вміннями та навичками, але й пізнавальні мотиви. Вони виявляють потреби у самонавчанні, творчому саморозвитку.

Г. Лозанов вважає, що сугестивна технологія не може бути реалізована викладачем, який не володіє основами психологічних знань, акторською майстерністю, не має високий рівень ерудиції, знань з предмета, який викладає. Педагог здійснює вплив на студентів власною індивідуальністю.

Технологія формування творчої особистості базується на високому рівні знань викладача з певного предмета, який він викладає, його професіоналізму. За своєю суттю педагог повинен бути новатором, людиною відкритою до усього нового. Викладач у процесі роботи з майбутніми педагогами залучає і їх до спільного педагогічного пошуку. Він спрямовує власну професійну діяльність не лише на те, щоб сформувані у студентів культуру навчальної праці, вмотивовує їх, створюючи ситуацію успіху, але й підтримує позитивний мікроклімат у процесі взаємодії, стимулює до творчого пошуку та саморозвитку.

Окремо доцільно розглянути поняття «педагогічна доброта», що являє собою матеріалізовану сутність особистісно орієнтованого підходу до студентів. Педагогічна доброта може бути реалізована лише педагогом-професіоналом, який володіє цією технікою. О. Пехота вважає, що педагогічну доброту можна розглядати як здатність педагога усвідомлено будувати свої стосунки зі студентами, «спираючись на оптимістичну перспективу їх розвитку,

на їх найкращі якості, переслідуючи благодійну мету і домагаючись її досягнення тільки благодійними засобами» (Пехота, 2002: 211).

На основі викладеного раніше, можна зробити висновок про те, яким саме вимогам повинен відповідати викладач як особистість та його професійна діяльність у процесі фахової підготовки майбутніх вихователів у режимі професійного розвитку та саморозвитку:

- наявність гуманістичного світогляду, високорозвинені комунікативні навички, вміння співпрацювати з іншими на основі толерантності, емпатії, рефлексії;

- високий рівень психологічної грамотності та культури;

- внутрішня потреба у творчому саморозвитку тощо.

Проведене дослідження підтвердило, що на сьогоднішній день реформи, які відбуваються в освіті, вимагають суттєвих змін у підготовці майбутнього вихователя. Так, у студента педагогічного коледжу мають бути сформовані навички творчого саморозвитку та самовдосконалення, інноваційної діяльності, що вимагає оновлення освітнього середовища.

Зміни у культурно-освітньому просторі педагогічного закладу вищої освіти неможливі без урахування ряду важливих соціальних аспектів його функціонування: творчої активності викладачів та студентів, процесу упровадження та адаптації до умов функціонування закладу вищої освіти нововведень, ефективних сучасних методик тощо.

Однією зі складових культурно-освітнього простору педагогічного закладу вищої освіти є особистість викладача, як провідний фактор впливу на опанування студентами основами фахових знань, вмінь та навичок, формування у них мотивації до саморозвитку.

Виокремлено ряд вимог до особистості викладача. Провідними виступають його психоемоційний стан (робота із захопленням, вміння управляти своїм настроєм, прояв уважності, доброти, чуйності, емпатія, ініціативність); вмотивованість (прагнення до самовдосконалення, відчуття власної значущості, бажання бачити результати власної діяльності, постійне підвищення

професійного рівня за рахунок систематичної роботи над собою, виділення слабких та сильних сторін педагогічного впливу на студентів, їх спрямування на самоорганізацію).

Окремо можна виділити вимоги до фахової діяльності викладача педагогічного коледжу: володіння способами дії (здійснення психологічного, дидактичного та педагогічного аналізу); управління навчанням та учінням (визначення співвідношення педагогічного керівництва та самоорганізації студентів у освітньому процесі, прогнозування подальшої спільної діяльності викладача та студента, структурування змісту навчання, визначення цілеспрямованості та мотиваційної сфери студентів); переведення студентів на більш високий рівень знань (зростання їх самостійності, вмотивованості, прояв творчості та креативності у процесі виконання завдань, сформованість уміння адаптуватись до середовища, що постійно змінюється).

Сучасний викладач повинен працювати зі студентами педагогічного коледжу з урахуванням діагностичного підходу, основним принципом побудови педагогічного процесу повинна стати його психологізація; навчання повинне бути диференційоване та індивідуалізоване за рахунок розробки викладачем особистісно-професійної програми саморозвитку для конкретного його етапу. Діяльність майбутніх вихователів повинна носити творчий характер. Взаємодія між викладачем та студентами повинна ґрунтуватись на основі співробітництва і психологічного комфорту.

Взаємодія викладача, який здійснює професійну підготовку майбутнього вихователя у системі професійного розвитку та саморозвитку, повинна здійснюватись на основі принципів динамічності, гнучкості, демократичності, гуманістичності, реалістичності.

Проведене дослідження не вичерпує порушеної проблеми. Перспективними напрямками проведення роботи з цього питання є проведення викладачем автотестування як експертизи власних особистісних чи професійних якостей та створення на його основі системи методичного та соціально-психологічного супроводу процесу адаптації студентів та самих

викладачів до культурно-освітнього простору педагогічного коледжу. За І. Масліковою, автотоніторинг – внутрішнє, індивідуальне самодослідження педагогам чи учнем особистісних та професійних якостей з метою самокорекції, саморозвитку слабких і сильних сторін власної особистості.

Автотоніторинг не лише дозволяє викладачу вносити зміни в освітній простір, підлаштовуючи його до швидко змінюваних вимог, привчає його працювати творчо та стимулює до творчої діяльності, постійного фахового зростання, підвищення якості виконання посадових та функціональних обов'язків, підвищення адаптивності.

Технологія надає можливість більш ефективно реалізувати особистісно орієнтований підхід до студентів завдяки знаходженню співвідношення між педагогічним керівництвом викладача та самоорганізацією студентів у освітньому процесі; застосуванню різнорівневих завдань та інших прийомів реалізації принципів індивідуалізації навчання, застосування діалогічних методів навчання; створенню найбільш сприятливого мікроклімату, виробленого на основі педагогіки співробітництва; підвищенню рівня психологічного комфорту суб'єктів освітнього процесу та рівню їх самовизначеності; розвитку творчого потенціалу студентів.

Автотоніторинг стає запорукою збереження у студентів стійкого інтересу до предмета, суттєво прискорити темпи засвоєння знань, розширити обсяг навчальної інформації завдяки відповідності відібраного змісту навчання поставленій меті, яка узгоджена з потребами майбутніх педагогів, психолого-педагогічними можливостями, методами, формами організації їх пізнавальної діяльності.

Студентський автотоніторинг дозволяє формувати критичність мислення, основи інтелектуальної культури, творчої компетентності, уміння приймати рішення при розв'язанні педагогічних ситуацій, виховує стійку педагогічну позицію майбутнього педагога. Автотоніторинг дозволяє підвищувати рівень спілкування у системі «викладач-студент», «студент-студент», сприяє розвитку спостережливості, сенситивності, емпатії, формування умінь невербального спілкування, вмотивовує до саморозвитку та самовдосконалення.

Технологія автотоніторингу дозволяє суб'єктам освітнього простору експериментальним шляхом створити індивідуальну модель само менеджменту, формує особистісну компетентність, внутрішню мотивацію творчої діяльності, є внутрішнім підґрунтям духовного зростання особистості викладача та студента, дозволяє їм відбутись як індивідуальності, фахівцю високого рівня.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Будак В. Д. Якість педагогічної освіти – майбутнє України. *Технології неперервної освіти: проблеми, досвід, перспективи розвитку*: зб.статей до традиційної Всеукраїнської науково-практичної конференції. Миколаїв, вид-во МФ НаУКМА, 2002.
2. Княжева І. А. Системно-діяльнісний підхід до організації навчального процесу в умовах модернізації вищої освіти. *Наука і освіта*. 2005. № 7–8.
3. Освітні технології: Навч.-метод. посіб. / О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін.; за заг. ред. О. М. Пехоти. Київ: А. С. К., 2002.
4. Харківська А. А. Теоретичні та методичні засади управління інноваційним розвитком вищого навчального педагогічного закладу. Харків: КЗ «ХГПА» ХОР, 2011.